

TROBALLES ARQUEOLÒGIQUES A CONSTANTÍ, A MITJAN SEGLE XIX (1849-1859)

Jaume Massó Carballido

Deixant de banda diverses cites bibliogràfiques del conjunt monumental de Centcelles,⁽¹⁾ alguns dibuixos setcentistes de la inscripció RIT 383 –encastada en la paret d'una casa–⁽²⁾ i les referències a l'espectacular troballa feta a la Grassa –l'any 1816– d'un gran nombre de monedes visigòtiques,⁽³⁾ les notícies arqueològiques més antigues que conec del terme de Constantí són dels anys 1849 i 1859.

En aquest treball faré servir textos ja publicats, més o menys coneguts, i els confrontaré amb altres d'inèdits que poden ajudar a comprendre o situar millor determinades dades arqueològiques. Les possibilitats que ens ofereix la recerca d'informació d'aquesta mena en documents manuscrits o hemerogràfics comença a ser valorada pels arqueòlegs, tot i que encara queda molt de camí per recórrer.

(1) Vegeu-ne el documentat resum de Josep-Anton Remolà Vallverdú, "Recents intervencions arqueològiques a Centcelles (1996-1997)", *Estudis de Constantí*, 14 (1998), pàgs. 29-60.

(2) Vegeu J. Massó, *Notes per a l'estudi del terme de Constantí a l'Antiguitat*, Constantí 1990, pàgs. 15-16.

(3) Vegeu J. Massó, "Sobre la troballa visigòtica de la Grassa (algunes correccions i un apèndix)", *Estudis de Constantí*, 6 (1990), pàgs. 29-42. Sobre el destí d'una part d'aquelles monedes, vegeu Enric Jardí, *Antoni Puigblanch. Els precedents de la Renaixença*, Barcelona 1960, pàgs. 247-250 (dec la referència al meu bon amic i col·lega Eduard Riu-Barrera).

1. UN LLIBRE DE FA CENT CINQUANTA ANYS

Sens dubte, un dels clàssics de l'arqueologia tarragonense és el llibre *Tarragona Monumental*, publicat ara fa exactament un segle i mig pel tarragoní Joan Francesc Albiñana i de Borràs i el reusenc Andreu de Bofarull i Brocà.⁽⁴⁾ Tot i que pot semblar totalment superat, encara hi hem de recórrer tot sovint –amb les degudes prevencions historio-gràfiques, és clar– per tal de documentar determinades troballes ja desaparegudes o oblidades.⁽⁵⁾

1.1 Una destrala prehistòrica

En una nota de la pàgina 13 d'aquest llibre, tot parlant de suposades migracions o invasions prehistòriques en la Península Ibèrica i dels testimonis que n'han quedat, els autors ens fan saber el següent:

Poseemos una hacha de granito, que se halló en la villa de Constantí, atribuida á una de aquellas hordas bárbaras, de forma cilíndrica y cortante por uno de sus extremos, de nueve pulgadas de largo.⁽⁶⁾

Antoni de Bofarull, germà del coautor del *Tarragona Monumental*, torna a esmentar aquesta destrala l'any 1876, en el primer tom de la seva *Historia crítica de Cataluña*:

A los Celtas primitivos, esto es, á los irruptores salvajes, pertenecen, sin duda, unos objetos que, en diversos ejemplares, hemos visto en poder de algunos curiosos y anticuarios, como es el que guarda uno de los autores de Tarragona Monumental, y que fué encontrado en la poblacion de Constantí, inmediata á aquella ciudad: tales son las hachas de armas, de pedernal ó de cuarzo (no de granito como generalmente se ha asegurado) de que se valian los primitivos bárbaros. Fórmalas una pieza larga de siete, nueve ó mas pulgadas, plana, ancha de una pulgada y media, cónica en los lados, afilada formando corte por un extremo, al exterior, y rebajada por el otro en los dos ángulos, para poder ser enclavada en la abertura ó raja del mango, al que se sujetaba por medio de una fuerte ligadura de tripa.⁽⁷⁾

Com que Albiñana havia mort el 1868, sembla que el posseïdor de la destrala trobada a Constantí havia de ser l'arxiver municipal de Reus, Andreu de Bofarull (1810-1882).⁽⁸⁾ No sabem què se'n va fer, d'aquella peça arqueològica.⁽⁹⁾

(4) J.F. Albiñana & A. de Bofarull, *Tarragona Monumental, ó sea, Descripcion histórica y artística de todas sus antigüedades y monumentos*, Tarragona 1849.

(5) Un exemple d'això és el "redescobriment" de l'anomenada Cova Urbana de Tarragona (vegeu J. Massó, "Dades per a la història de la portada d'aigua a Tarragona", *Trobada de professionals dels Serveis d'aigua de Catalunya. Tarragona, 4 de desembre de 1998*, ASAC, pàg. 62).

(6) La peça, d'uns vint centímetres de longitud (nou polzades equivalen a 19'449 cm), era –pel que sembla– una destrala de pedra polimentada (d'època neolítica o posterior).

(7) Antoni de Bofarull, *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*, tom I, Barcelona 1876, pàg. 144.

(8) Vegeu Jaume Massó, "Andreu de Bofarull i Brocà i l'arqueologia del Camp de Tarragona", *Reus. Setmanari de la Ciutat*, núm. 1597, 27 de novembre de 1982, pàg. 8.

(9) No consta en cap dels catàlegs o inventaris vuitcentistes del Museu Arqueològic de Tarragona. Tal com vaig dir a *Notes per a l'estudi del terme de Constantí a l'Antiguitat*, Constantí 1990, pàgs. 5-8, no s'ha de confondre aquesta destrala que semblava "de granito" amb la famosa destrala acheuliana de sílex negre que va posseir Bonaventura Hernández Sanahuja i que es conserva actualment en el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT 10). Aquesta última, aparentment també trobada a Constantí, fou regalada a Hernández l'any 1867 (vegeu "Arqueología prehistórica", *Revista de Bellas Artes*, núm. 40, 31 de juliol de 1867, pàg. 328).

1.2 Altres restes i una moneda romana

Tornem, però, al *Tarragona Monumental*. En la pàgina 177, en el capítol corresponent a les "Villas ó casas de campo", Albiñana i Bofarull comenten l'abundància de restes arqueològiques pels voltants de Centcelles:

A media legua de aquel sitio [els Montgons], en el término de Centselles, entre la villa de Constantí y el rio Francolí, se han descubierto vestijios de habitaciones, pavimentos, urnas cinerarias y algunas medallas, de las cuales poseemos una de Adriano, cuyos restos atestiguan una villa ó granja romana.

La troballa casual d'aquesta moneda d'Adrià, també en parador desconegut,⁽¹⁰⁾ em fa recordar la hipotètica i inversemblant relació entre Centcelles i l'esmentat emperador que alguns autors han imaginat a partir del conegut text cinccentista de Lluís Pons d'Icart.⁽¹¹⁾ Com veurem, les referències a Adrià no s'acaben aquí.

2. LES TROBALLES DE 1859

2.1 Més monedes antigues

El 16 d'agost de 1859, el *Diari Mercantil* de Tarragona publicava la informació següent:

En la próxima villa de Constantí, se han encontrado recientemente algunas medallas antiguas, lo cual comprueba que en la época romana estaba aquel punto ya poblado. Cuatro de las citadas medallas son ibéricas de COSE, tan conocidas y comunes en esta ciudad y sus contornos; todas tienen detrás de la cabeza del anverso signos diferentes; se hallan bien conservadas, especialmente una que tiene el tipo griego. Las demás son romanas, tres de TARRACO; la primera con la cabeza de Augusto coronada de rayos dice DIVVS AVGVSTVS. PATER. C. T. T.; estas tres letras se leen COLONIA TOGATA TARRACO.⁽¹²⁾ En el reverso la cabeza de Tiberio laureada y la inscripcion TI. CAESAR. DIVI. AVG. F. AVGVSTVS. Esta medalla se refiere á la adopcion de Tiberio por Augusto en el año 762 de Roma, 9 antes de Jesucristo; se halla bien conservada. Otra algo maltratada, en cuyo anverso hay la cabeza con laurea de Augusto y el lema IMP. CAESAR. AVG. TR. POT. PON. MAX. PP. y en el reverso C. L. CAES. AVG. F. C. V. T. CAIUS ET LUCIUS CAESARES, AVGVSTI FILII, COLONIA VICTRICE TARRACO,⁽¹³⁾ con las cabezas de los Césares mirándose. Otra con la cabeza de Tiberio desnuda y al rededor TI. CAESAR. DIVI. AVG. F. AVG. PONT. MAX. y en el reverso DRVSVS GERMANICVS. CAESARES C. V. T. con las cabezas de Druso y de Germánico mirándose. Y finalmente otra con la cabeza de Tito y la inscripcion T. CAESAR. VESP. AVG. PM. T. P. COS. IIII. CENSOR.; y en el reverso VICTORIA. NAVALIS. con una victoria alada encima de una proa de buque; en la mano derecha una corona, y con la izquierda sostiene una palma al hombro. Esta medalla fué acuñada en el año 75 de nuestra era, durante el consulado de este emperador con su padre

(10) Aquesta moneda no surt tampoc en la relació de les dinou peces propietat d'Albiñana que es van dipositar en el Museu Arqueològic de Tarragona (vegeu *Inventario del Museo Arqueológico Tarraconense. Noviembre de 1866*, manuscrit conservat a l'arxiu del MNAT).

(11) L. Pons d'Icart, *Libro de las grandezas y cosas memorales de la metropolitana, insigne y famosa ciudad de Tarragona*, Lleida 1572, folis 325-326.

(12) Aleshores no se sabia que la primera T era la inicial de *Triumphalis*.

(13) La V no es la inicial de "Victrice" sinó d'VRBS.

Vespasiano. Tito en la época de la medalla no había obtenido aun el título de emperador, solo era César, pero imperaba en compañía de su padre. No es muy fácil atinar el objeto del reverso, pues no sabemos que en aquella época hubiesen obtenido los romanos victoria alguna naval. Estas medallas han sido regaladas á don Buenaventura Hernandez nuestro amigo, habiendo adquirido además otra sumamente rara en numismática; consiste en un pequeño bronce fenicio de EBVSVS (Ibiza); en el anverso hay el contrahecho cabiro tan conocido de los numismáticos, con su culebra y martillo. Esta divinidad egipcio-fenicia era adorada en aquella isla; y en el reverso una ave al parecer paloma, con las alas extendidas, sin inscripción alguna. Dicha medalla es inédita, tan rara como otra que no hace mucho adquirió el referido señor Hernandez, en la que además del cabiro del anverso, hay en el reverso un caballo paciendo; medalla que á su rareza se une la buena conservacion. Felicitamos á nuestro amigo por estas adquisiciones, que aumentarán la riqueza de su magnífico monetario, el cual mas de una vez hemos tenido ocasion de examinar.⁽¹⁴⁾

2.2 Una inscripció romana

Pocs mesos després, Hernández va trametre a Madrid, a la Real Academia de la Historia, un escrit en què notificava el recent descobriment d'una inscripció romana.⁽¹⁵⁾ No he pogut consultar, encara, aquest manuscrit d'Hernández, però n'he trobat un altre –sense data però coetani– que descriu la mateixa inscripció.⁽¹⁶⁾ El transcriu íntegrament en annex.⁽¹⁷⁾

Hernández va aconseguir que la inscripció fos dipositada en el Museu Arqueològic de Tarragona, gràcies a les gestions que va fer amb el propietari de la peça, Antoni Soler i Soler.⁽¹⁸⁾

(14) L'article porta al final la signatura del redactor del diari, Josep Clarà, però evidentment va ser bastit amb informacions directes del mateix Hernández. En la meua transcripció he corregit únicament alguna errada tipogràfica evident i he mantingut la part que fa referència a les dues monedes púniques, tot i que no semblen trobades a Constantí. Només he vist dos exemplars d'aquest article –sense títol– del *Diario Mercantil* (any VI, núm. 227, pàgs. 1780-1781): un en la Biblioteca-Hemeroteca Municipal de Tarragona i l'altre a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona (retall enganxat en el quadern d'Hernández Sanahuja intitulat *Periódicos. Artículos arqueológicos*). Això no fa que sigui inèdit, és clar, però he cregut que mereixia una major difusió de la que havia tingut fins avui. No he pogut individualitzar les monedes de Constantí que s'hi citen entre les que es conserven actualment en el Museu Nacional Arqueològic de Tarragona.

(15) Aquest escrit d'Hernández és citat per Emil Hübner, *Inscriptiones Hispaniae Latinae* (volum II del *Corpus Inscriptionum Latinarum*) [= CIL II], Berlín 1869, pàg. 578, núm. 4298: "Hernandez misit academiae Matritensi a. 1860".

(16) Molt probablement, l'informe tramès a la Real Academia de la Historia també feia referència a totes o a la majoria de les inscripcions que es documenten en aquest manuscrit. Ho he deduït de les cites que Emil Hübner fa d'Hernández quan s'ocupa en el CIL II de les mateixes inscripcions. Per exemple, en la pàg. 592, núm. 4445 [= RIT 910], també diu "Hernandez misit academiae Matritensi a. 1860".

(17) L'original, de quatre planes escrites, es conserva a l'arxiu de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense. Per les rectificacions que presenta (i que he incorporat, sense senyalar-les), totes de la mà del mateix Hernández, sembla un esborrany. Hi esmenta, successivament, set inscripcions romanes (en transcriu –més o menys bé– cinc); per a la seva correcta transcripció i altres detalls epigràfics, vegeu Géza Alföldy, *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlín 1975, núms. 936, 910, 312, 906, 350, 472 i 344 (respectivament).

(18) La peça, una "lápida de mármol del país", consta en el ja esmentat *Inventario del Museo Arqueológico Tarraconense. Noviembre de 1866*, amb el número 13 del "Inventario de los objetos del Museo pertenecientes á varios particulares" i com a dipòsit de "D. Antonio Soler y Soler". Val a dir que el mot "lápida" s'utilitzava aleshores com a sinònim d'inscripció, sense que faci referència a la forma real del suport (en aquest cas és un pedestal).

Es tracta d'un pedestal d'estàtua de 87 x 60 x 55 cm, de pedra calcària local (lilsós).⁽¹⁹⁾ Força malmès per reaprofitaments posteriors, ha sofert diverses pèrdues i erosions que perjudiquen especialment la cara epigràfica, on es conserven pocs centímetres de la decorada motllura que emmarcava elegantment la inscripció.⁽²⁰⁾ Hi destaca sobretot un rebaix circular (per a encabir-hi el pal d'una premsa?) que va destruir les lletres centrals de les línies quarta, cinquena i sisena. Tot i que el repicat afecta considerablement el nom de la dedicant,⁽²¹⁾ és possible fer aquesta lectura:

M(arco) Fulvio
Musaeo
[s]eviro Aug(ustali)
Su[tor]ia
Su[rill]a
ma[ri]to
optimo.⁽²²⁾

En el catàleg manuscrit del Museu corresponent a l'any 1880, n'hi ha la descripció següent:

Lápida N° 65.

Segun la forma de la letra de su inscripcion, esta lápida pertenece á los tiempos de Trajano y Adriano, y fué encontrada en Agosto de 1859 entre las ruinas de Centellas [sic] (Centum Cellae) término municipal del pueblo de Constantí, entre éste y la ciudad de Tarragona. Dicha lápida fué trasladada al Museo en 1860.

Existe una tradicion de que el vecino pueblo de Constantí formaba durante la época romana parte de los suburbios de Tarragona, y que en la cima de la colina en donde hoy radica el pueblo, descollaba en aquellos tiempos un soberbio palacio, que sirvió de habitacion por órden de los médicos al emperador Adriano, cuando estuvo enfermo en Tarragona,⁽²³⁾ reuniendo allí las primeras cortes que hubo en España, segun Esparciano, de modo que puede decirse que hubo allí com en Roma una Villa Adriana, y como en Roma tambien un cuartel (Centum Cellae) para su guardia pretoriana: es lo positivo que en los contornos de Centcellas se encuentran á menudo restos y antigüedades romanas, y medallas de este emperador. El vulgo interpreta Centcellas, de los cien asientos para los diputados que allí se reunieron.

Sutoria Surilla, segun la inscripcion, hizo erigir este monumento en honor de su marido Marco Fulvio Museo, Sevir Augustal.

Segun los indicios esta lápida se aprovechó para diferentes usos mutilándola, tal como hoy se halla.

(19) Figura 1 (foto del Deutsches Archäologisches Institut [=DAI], arxiu fotogràfic del MNAT).

(20) És un dels escassos pedestals de Tàrraco que presenten motlures guarnides. En aquest cas el motiu és vegetal, en forma d'un fris continu de fulles d'acant. Es conserva actualment en els magatzems del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT 728).

(21) Emil Hübner, *Inscriptiones Hispaniae Latinae*, obra citada, pàg. 578, núm. 4298, reconstrueix curiosament el nom com "Sulpicia Successa".

(22) Seguim la lectura de Géza Alföldy, *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlín 1975, pàgs. 394-395, núm. 906, + lám. XXXVII, 1.

(23) Vegeu més avall, nota 25.

Existe otra lápida en el [sic] Salou, á dos leguas de esta ciudad, la que consigna que una tal Fulvia Celera ordenó en su testamento, que este Fulvio Museo y Fulvio Mosco, sus herederos levantasen un monumento en memoria de Cayo Vivio Latron.⁽²⁴⁾

L'any 1888, Hernández va publicar –en forma d'apèndix a un llibre sobre l'anomenat Pretori– un interessant però no gaire encertat text sobre Centcelles. Hi esmenta, és clar, la inscripció dedicada a Marc Fulvi Museu, però situa la troballa un any abans:

Es muy posible que el emperador Adriano, que era muy aficionado á la campiña, hubiese elegido este sitio [Centcelles], tal vez por su semejanza con la villa que poseía en Roma, ó quizás por su situación alegre y ventilada, y muy á propósito para consagrarse al estudio de las ciencias y artes, sin estorbo alguno, durante su larga permanencia en Tarragona.⁽²⁵⁾ *Probablemente la villa ó alquería en que vivió Adriano pertenecería á algún amigo suyo, cuyo nombre sería el de Marco Fulvio Museo, á deducir de una interesante y hermosa lápida romana que se encontró en 1858 en unas excavaciones practicadas entre estas ruinas, cuya inscripción dice así [...].*⁽²⁶⁾

De advertir es, que en todos estos contornos, encuentran los labradores con mucha frecuencia monedas del emperador Adriano, la lápida antedicha fué recogida por el propietario actual de este predio rústico, y existe depositada en el Museo arqueológico, con el núm. 65.⁽²⁷⁾

Dues pàgines més endavant, Hernández esmenta la visita que va fer a Centcelles l'any 1859:

[...] antes de entrar en consideraciones históricas, conviene hacer la descripción detallada de estos notables restos, como la hicimos en Septiembre de 1859, los cuales á la sazón no habían aun recibido modificación alguna, y se hallaba todavía tal como existían en tiempo de nuestros abuelos: levantamos el plano de todas aquellas ruinas, y dibujamos en perspectiva la iglesia y baptisterio, y además los otros edificios anexos del monasterio, los que hoy ya no existen.⁽²⁸⁾

La descripció (amb plànol) que esmenta Hernández ha de ser la *Reseña histórico-descriptiva de las ruinas romanas de Censellas (Centum-cellae), existentes á media legua de Tarragona. Con una lamina que representa la vista de las ruinas y el plano topo-*

(24) *Catálogo razonado del Museo Arqueológico de Tarragona*, any 1880, manuscrit de l'arxiu del MNAT, foli 213. Sobre el pedestal de Salou, vegeu més avall, nota 36.

(25) En l'exemplar que utilitzo, conservat a la biblioteca del MNAT, hi ha un correcció que afecta tota una línia i que sens dubte és del mateix Hernández. Consisteix en un retall de paper imprès a part i enganxat al damunt. Abans hi deia el que transcriu tot seguit [entre claudàtors, la part tapada]: “á propó[sito en su convalecencia para restablecerse de la grave enfermedad que sufrió] durante su larga permanencia en Tarragona” (text reproduït a l'article “Basilica bizantina de Centcellas y duración del paganismo en la ciudad de Tarragona”, *Anales de la Construcción y de la Industria*, any XV, núm. 14, 25 de juliol de 1890, pàg. 213). Hernández s'adonà que havia barrejat –per un lapsus– les estades d'August i d'Adrià a Tàrraco: August hi va romandre dos anys, però Adrià només hi estigué un hivern (i no consta que ho fes malalt).

(26) Hi inclou un senzill gravat amb l'epígraf reconstruït (figura 2).

(27) B. Hernández Sanahuja, *El Pretorio de Augusto en Tarragona. Estudios histórico-arqueológicos en indagación de los principales acontecimientos ocurridos en su recinto desde su fundación hasta la invasión de los árabes*, Tarragona 1888, pàg. 68.

(28) B. Hernández Sanahuja, *El Pretorio de Augusto en Tarragona*, obra citada, pàg. 70. Aquest paràgraf acaba en un asterisc que fa referència a una nota a peu de plana: “El actual propietario de aquel predio rústico [Antoni Soler] ha quitado algunas de dichas ruinas, que estorbaban las labores agrícolas de aquellos terrenos; pero nos queda el plano levantado antes de proceder á la expresada mejora.”

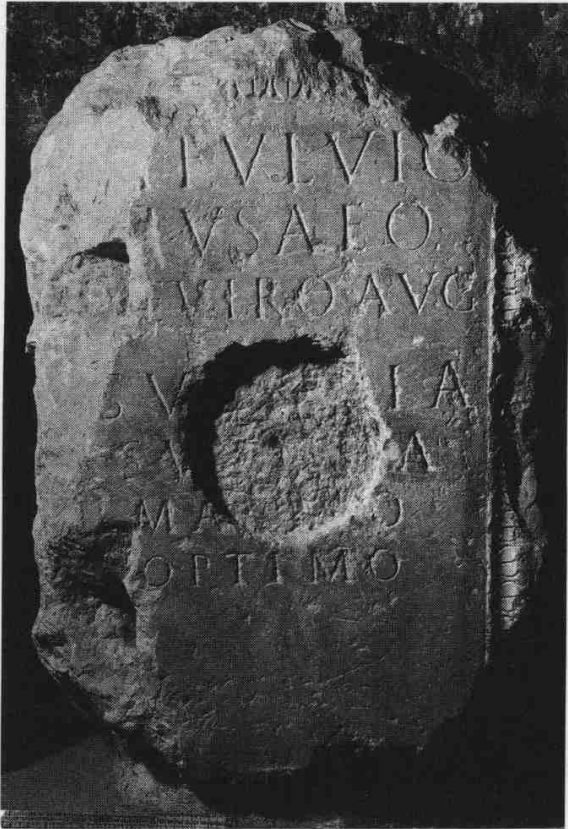

Figura 1. La inscripció RIT 906, l'any 1969 (foto DAI).

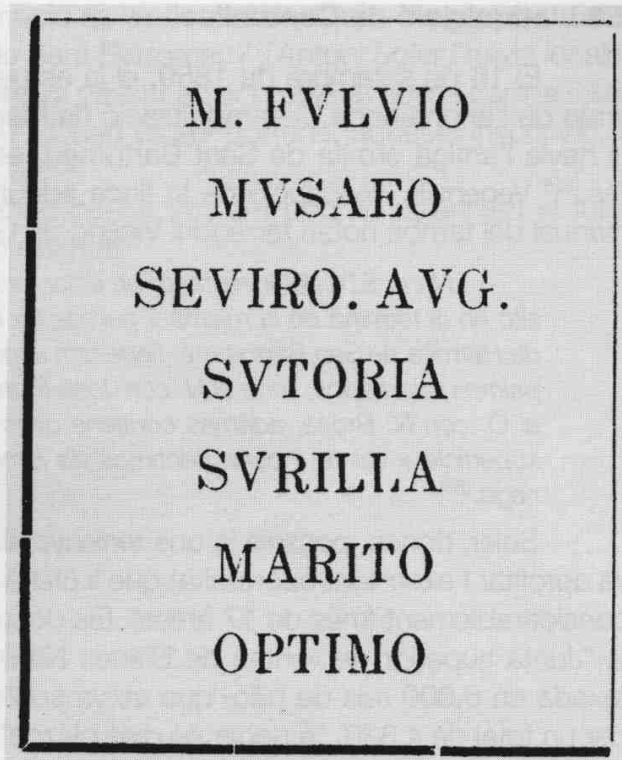

Figura 2. Reconstrucció esquemàtica de la inscripció, segons Bonaventura Hernández (1888).

gráfico del mismo [sic], datada el desembre de 1859, que també és citada pel mateix Hernández en una llista de treballs seus.⁽²⁹⁾ No he pogut trobar-la, de moment.

En el primer i únic volum de la pòstuma *Historia de Tarragona* d'Hernández, l'autor –després de parlar succintament de la inscripció, trobada “entre paredones destruidos”– hi afegeix això:

Se conoce que este personaje [M. Fulvi Museu] sería muy rico, porque en torno de la inscripción hay una moldura con un arabesco perfectamente esculpido. En el mismo sitio y posteriormente se encontraron monedas de Adriano.⁽³⁰⁾

(29) “Noticia de los trabajos literarios. Clase, Corporacion á quien fueron dedicados y su fecha” [1853-1860], foli 2. Full inclòs en el quadern *Apuntes Biográficos y Bibliográficos de D. B. H. y S. Tarragona*, conservat a l'arxiu de la RSAT. A part del títol i la data, Hernández només diu que aquesta “Reseña” era inédita. En una altra llista –sense capçalera–, feta també pel mateix autor i que inclou treballs realitzats entre 1853 i 1871, el títol és una mica diferent: *Reseña historico descriptiva de las ruinas romanas de Centcellas (Centumcellae) existentes á media legua de Tarragona; con una lámina que ofrece la vista del monumento y el plano topografico del mismo*.

(30) *Historia de Tarragona desde los más remotos tiempos hasta la época de la restauración cristiana, por D. Buenaventura Hernández Sanahuja [...]. Editada, anotada y continuada hasta nuestros días por D. Emilio Morera Llauradó*, tom I, 2ª part, pàgs. 158-159.

2.3 L'adquisició de Centcelles

El 16 de setembre de 1859, el ja esmentat notari tarragoní Antoni Soler i Soler,⁽³¹⁾ arran de l'anomenada Desamortització de Madoz, va adquirir en subhasta els terrenys on hi havia l'antiga ermita de Sant Bartomeu, és a dir, el conjunt monumental de Centcelles.⁽³²⁾ Vegem la descripció de la finca adquirida que hi ha a l'epígraf corresponent del manual del també notari tarragoní Vicenç de Gavaldà:

Núm. 514 del inventario: un solar, procedente de los Propios de la villa de Constantí, sito en el termino de la misma y partida de Cencellas, conocido vulgarmente con el nombre de Hermita de San Bartolomé: tiene una superficie de cinco mil doscientos cincuenta y cuatro palmos cuadrados; linda al N. con José Plana y Roig, al S. y E. con D. Antonio Soler y Soler y al O. con N. Brosa; ademas contiene unas paredes antiguas, de setenta y ocho canas de superficie y veinte y ocho centimos de jornal, tiene huerta de sembrado con agua para su riego.⁽³³⁾

Soler, doncs, posseïa ja uns terrenys al costat a l'antiga ermita de Sant Bartomeu i va aprofitar l'excel·lent oportunitat que li oferia el procés desamortitzador per a ampliar-los considerablement (més de 17 àrees). Els documents que confirmen la venda –per part de la “Junta superior de ventas de Bienes Nacionales”– ens fan saber que la finca estava taxada en 6.000 rals de billó, que es va subhastar a partir de 3.000 i que es va rematar per un total de 4.330, “á pagar en diez plazos”. El primer pagament –un 10 % del total– es va fer dos mesos després, el novembre de 1859.

Com és natural, Soler va haver d'agençar les terres i les “paredes antigues” –més o menys arruïnades– de la finca, i aquests treballs van posar al descobert –sens dubte– abundants restes arqueològiques.

2.4 Qüestions de procedència

Ara bé, si Soler no va adquirir la finca de Sant Bartomeu fins el 16 de setembre, ¿on van sortir les monedes que descriu el *Diario Mercantil* del 16 d'agost? ¿Són d'un altre lloc?

(31) Sobre Soler, vegeu els meus treballs “Centcelles a la darrera del segle XIX”, *Estudis de Constantí*, núm. 7 (1991), pàgs. 11-18, i “El descobriment de les pintures i del mosaic de la cúpula de Centcelles, l'any 1877, segons una carta d'Antoni Soler”, *Estudis de Constantí*, núm. 8 (1992), pàgs. 59-70 (aprofito l'avinentsa per a rectificar, en la pàgina 69 d'aquest últim article, el cognom de l'amic de Soler traspassat l'any 1877: era el juriconsult barceloní Ricard Ventosa).

(32) *Inventario de Fincas*, tom segon, foli 48, registre número 514; fons de la Delegació d'Hisenda, Arxiu Històric de Tarragona, signatura 4.1.9. Vegeu Maria Assumpta Cerdà i Sans, Josep Maria Roca i Pellicer & Josep Maria Sabaté i Sans, *Notes per a l'estudi dels molins hidràulics de l'antic terme de Centcelles*, Constantí 1992, pàg. 16.

(33) Manual de l'any 1859, tom cinquè, del notari Vicenç de Gavaldà, escriptura núm. 416, foli 3266; Arxiu Històric de Tarragona, núm. de registre 6973 (olim 1018). Vegeu Salvador-J. Rovira i Gómez, “La desamortització a Constantí (1835-1886)”, *Estudis de Constantí*, núm. 2 (1986), pàg. 86, i *La desamortització de Madoz a la província de Tarragona (1859-1886)*, Tarragona 1987, pàg. 84. Un pam quadrat de Tarragona equivalia a 0'038025 metres quadrats; una cana del Baix Camp, a 1'555 metres; un cèntim de jornal de Tarragona, a 60'84 metres quadrats (vegeu Claudi Alsina, Gaspar Feliu & Lluís Marquet, *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*, Barcelona 1990).

Si no s'equivoca Hernández i la inscripció es va descobrir al mes d'agost de 1859, o abans, ¿va aparèixer realment a la finca de Sant Bartomeu? ¿Antoni Soler l'havia localitzat abans del setembre de 1859 i simplement va passar a ser propietat seva –com la resta de la finca– a partir del dia 16 d'aquell mes? ¿Quan va ser portada, aquesta inscripció, a Centelles?

Segurament els documents que encara no he vist em podran aclarir en el futur alguna d'aquestes qüestions, que ara deixo obertes.

ANNEX

Descubrimientos antiguos de Tarragona

Apenas si pasa semana que bien sea en las excavaciones de la cantera del puerto, ó en alguna de las muchas construcciones y reparaciones que se verifican en el casco de la ciudad ó en sus alrededores, sin que aparezcan ruinas de edificios, baños, mosaicos, medallas romanas ó mas antiguas, inscripciones y otros restos de la antigüedad. Las lápidas que vamos á mencionar se han encontrado en las inmediaciones de Tarragona; algunas son ineditas y otras aunque conocidas se hallaban perdidas desde algunos siglos.

En el pueblo de Vilafortuny, á una legua y media de esta ciudad, y junto á la via Aurelia [sic] se halló una columna miliaria con esta inscripcion.

Q·HERENNIO·ETRVS
CO·MESSIO·DECIO·NOBI
LISSIMO·CAES·PONT·MAX
TRIB·POT·II·COS·II·PP
PROCOS VIA·AVC
M·P· CLXXX

A saber: se puso esta columna á 180 mil pasos en la Via Augusta, en honor de Quinto Herenio Etrusco Mesio Decio nobilísimo cesar, pontífice Máximo habiendo obtenido por dos veces la tribunicia potestad, y dos veces el consulado, padre de la patria y proconsul: es inedita.⁽³⁴⁾

Otra existe, igualmente inedita en la iglesia de otro pueblo á media legua de esta ciudad, sosteniendo la pila del agua bendita y dice:

D^s M^s
APHRODITE
ARIAN·IVCVN
D·A·H·AVE.

Ariano Jucundo saluda á Afrodita y dedica a los dioses manes esta ara.⁽³⁵⁾

Formando parte de un viejo edificio cerca de Salou se descubrió dividida en dos partes esta interesante lápida que se hallaba perdida:

C·VIBIO·C·F
GAL·LATRONI
Q·II·VIR·ITEM

(34) Vegeu J. Massó Carballido, "Notas sobre un miliario desaparecido de la Vía Augusta, entre las mansiones de Tárraco y Oleastrum", *Simposio sobre la red viaria en la Hispania romana*, Saragossa 1990, pàgs. 347-354. Hernández va conèixer l'existència d'aquesta inscripció (avui perduda) i de les dues següents gràcies a Salvador Babot, rector de Vila-seca.

(35) La lectura i –consegüentment– la traducció d'aquesta inscripció són realment poc afortunades. La peça es conserva al MNAT (núm. 785). Vegeu J. Massó Carballido, "Notes sobre la inscripció romana (RIT 912) del castell de Masricart", *Treballs Canongins 1992*, la Canonja 1992, pàgs. 167 i 169-170.

II·VIR·QVINQ
COL·TARRAC
FLAM·P·H·C·EX
TESTAMENT·FVLVIÆ
CELERA·HEREDES
FVLVIVS·MVSAEVS
ET·IVLIVS·MOSCHVS.

Fulvio Museo y Julio Mosco herederos de Fulvia Celera en virtud de su testamento pusieron esta inscripcion a Cayo Vibio Latron, hijo de Cayo de la tribu Galeria; fué Qüestor, duumviro, y otra vez duumviro quinquenal de la colonia de Tarragona y flamen de la Provincia de España Citerior.⁽³⁶⁾

Por una rara coincidencia mientras volvia á la luz esta lapida en Salou se descubria entre unas ruinas romanas existentes en el pueblo de Constantí á media legua al Norte de Tarragona esta inscripcion que tiene una íntima relacion con la anterior:

M·FVLVIO·
MVSAEO
SEVIRO·AVG
SVTORIA
SVRILLA
·MARITO
OPTIMO.

Sutoria Surila á su marido óptimo Marco Fulvio Museo que fue seviro augustal. Este Museo es el mismo testamentario de la Fulvia Célera anterior; es inedita y ha sido transportada al Museo arqueológico por el Sr. Hernandez inspector de Antigüedades,⁽³⁷⁾ y no deja de ser una casualidad que casi al mismo tiempo el citado inspector de antigüedades volvia á encontrar la lapida vista solamente por Grutero que dice

POPILIAE·M·F·
SECVNDAE
FLAMINICAE
COL·TARRAC
FVLVIA·CELERA
MATRI·OPTIMAE

Fulvia Celera, á su madre optima, Popilia Secunda, hija de Marco, flaminica ó sacerdotisa de la colonia de Tarragona.⁽³⁸⁾

(36) Tot i que té fissures, és encara d'una sola peça. Es conserva actualment a Reus, en el Museu Comarcal Salvador Vilaseca (núm. 3113). Vegeu Jaume Massó, "La inscripció romana de Salou", *Revista del Centre de Lectura de Reus*, sisena època, núm. 29, novembre de 1990, pàg. 12, i Maria Adserias Sans, *Evidències del passat. Prehistòria i món antic a Vila-seca*, Vila-seca 1998, pàgs. 84-85. Vegeu també, més amunt, la nota 24.

(37) Vegeu l'apartat 2.2.

(38) Vegeu Géza Alföldy, *Die römischen Inschriften von Tarraco*, Berlín 1975, pàg. 192, núm. 350, + lám. XXXVII,2. La peça, extreta de la façana d'una casa del carrer de la Destral, va ingressar en el MNAT el 16 de gener de 1998 (núm. 45130).

Hace pocos años que fué encontrada, en el terraplen de una muralla que se demolió y transportada al museo otra lápida dedicada á Sutoria Surilla;⁽³⁹⁾ de manera que se conservan en Tarragona inscripciones de toda la familia á saber, de Popilia Secunda madre de Fulvia Celera; de esta, citada como flaminica p rpetua del templo de la Concordia Augusta;⁽⁴⁰⁾ de Marco Fulvio Museo, probablemente liberto de Fulvia Celera; y de Sutoria Surilla mujer de Museo.

(39) Es tracta d'un pedestal dedicat a *Sutoria Surilla* pel seu llibert *Sutorius Epitynchanus*. Es conserva en el MNAT (núm. 738). Vegeu G za Alf ldy, *Die r mischen Inschriften von Tarraco*, Berlín 1975, p g. 252, núm. 472, + l m. L,4.

(40) Hernández fa referència a la inscripció RIT 344, encastada encara en la façana de la casa número 8 del carrer de la Destral. Vegeu G za Alf ldy, *Die r mischen Inschriften von Tarraco*, Berlín 1975, p g. 189, núm. 344, + l m. XXXVI,2.